

Οθωμανικά Κατάλοιπα και Έλληνες Ακαδημαϊκοί της Διασποράς: Μαθήματα Οικονομικής Ιστορίας

Από τον **Χάρη Κιτσικόπουλο**, *Ιδρυτή και Ακαδημαϊκό Διευθυντή του προγράμματος προηγμένων καλοκαιρινών σεμιναρίων Unbound Prometheus (www.unboundprometheus.com) και πρώην Κλινικό Καθηγητή στο Οικονομικό Τμήμα του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης (NYU) με εξειδίκευση στη βρετανική οικονομική ιστορία*

Η Ελλάδα γιορτάζει το 2021 τα 200 χρόνια της επανάστασης που οδήγησε στην εγκαθίδρυση του σύγχρονου κράτους της. Αυτό το αξιωματικό γεγονός προσφέρει πρόσφορο έδαφος για κάποιες σκέψεις που προέρχονται από την οικονομική ιστορία.

Η Βρετανία ήταν μια ευρωπαϊκή δύναμη δεύτερης κατηγορίας τον 17ο αιώνα, μέση σημαντική υστέρηση πίσω από τα βασίλεια της Γαλλίας και της Ισπανίας. Μέχρι το 1821, έτος της Ελληνικής Επανάστασης, είχε γίνει το «εργαστήριο του κόσμου» όντας το πρώτο έθνος που εφηύρε την ατμομηχανή, την πιο στρατηγική τεχνολογία της Βιομηχανικής Επανάστασης.

Πού βρισκόταν η Ελλάδα το 1830; Η αντίθεση μεταξύ των δύο εθνών δεν θα μπορούσε να ήταν πιο έντονη, η Ελλάδα δεν είχε πολύτιμους φυσικούς πόρους, ένα θεσμικό προφίλ ικανό να ενισχύσει την οικονομική ανάπτυξη και δεν κατάφερε να αναπτύξει τις κρίσιμες μηχανικές δεξιότητες που αναπτύχθηκαν στη Δυτι-

κή Ευρώπη. Ήταν μια εύθραυστη εθνική οντότητα που πέρασε σχεδόν τετρακόσια χρόνια καταπίεσης στο πλαίσιο μιας πολυεθνικής αυτοκρατορίας της οποίας η κύρια έννοια δεν ήταν η δημιουργία αλλά η αναδιανομή του πλούτου. Σε αντίθεση με την έννοια του οικονομικού φιλελευθερισμού που εξαπλώθηκε στη Βρετανία βρίσκοντας την πνευματική του εκφραση στον «Πλούτο των Εθνών» του Adam Smith, οι Έλληνες έπρεπε να αντιμετωπίσουν ένα οθωμανικό κράτος του οποίου η οικονομική ζωή οριζόταν από τη διαφθορά και τη δωροδοκία. Οι Έλληνες, καθώς και άλλες εθνικές ομάδες εντός της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, έπρεπε να διασφαλίσουν την οικονομική τους επιβίωση μέσω των αλληλεπιδράσεών τους με έναν ισχυρό αλλά διεφθαρμένο κυβερνητικό μηχανισμό. Η λειτουργία σε ένα τέτοιο θεσμικό περιβάλλον έχει καθορίσει το οικονομικό-πολιτιστικό μας DNA. Έχοντας ζήσει στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια των χρόνων της διαμόρφωσής μου, αλλά στις ΗΠΑ το μεγαλύτερο μέρος της ενήλικης ζωής μου, ένα από τα πράγματα που με εντυπωσιάζει είναι οι αντιθέσεις στον οικονομικό πολιτισμό των δύο εθνών. Ενώ οι Αμερικανοί, με εξαίρεση τα Δημοκρατικού κόμματος, βλέπουν την κυβέρνησή τους ως μια οντότητα που θα πρέπει να έχει το μικρότερο δυνατό αποτύπωμα στην οικονομική ζωή, οι Έλληνες βλέπουν τη δική τους κυβέρνηση στο πλαίσιο μιας πατερνλιστικής σχέσης και μιας πηγής εμπλουτισμού, μία κουλτούρα που έχει χρησιμοποιηθεί και καλλιεργηθεί από την πολιτική ελίτ της χώρας.

Υπάρχουν κάποια κρίσιμα ιστορικά γεγονότα που δημιουργούν path dependency, για να χρησιμοποιήσω τον αγγλικό ακαδημαϊκό όρο. Το παρόν μας συνδέεται με εξελίξεις του παρελθόντος. Διακόσια χρόνια μετά τη δημιουργία του νεοελληνικού κράτους, σχεδόν το ήμισυ του ετήσιου ΑΕΠ αντιπροσωπεύεται από τις υπηρεσίες και τον τουρισμό. Το τελευταίο είναι κάτι για το οποίο μπορούμε να είμαστε περήφανοι. Σκεφτείτε τα ελληνικά νησιά χωρίς το ανθρώπινο ίχνος, άνθρωποι βράχοι σκορπισμένοι στο Αιγαίο. Οί Έλληνες έκαναν μια καταπληκτική δουλειά δημιουργώντας μια αισθητική σε αυτούς τους βράχους που έχουν καταστήσει κορυφαίους τουριστικούς προορισμούς. Ο διογκωμένος κυβερνητικός τομέας, από την άλλη πλευρά, λειτούργησε ως εμπόδιο στην οικονομική ανάπτυξη. Όμως η Ελλάδα έχει έναν πόρο που ακόμη δεν έχει αξιοποιηθεί. Το 2017 ξεκίνησα ένα πρόγραμμα προηγμένων καλοκαιρινών σεμιναρίων στην Καβάλα, τό Unbound Prometheus. Η ιδέα ήταν να φέρουμε στην Ελλάδα κάθε καλοκαίρι ένα μέγιστο Ελλήνων ακαδημαϊκών της διασποράς και συναδέλφων τους από άλλες χώρες. Το πρόγραμμα φιλοξένησε σεμινάρια που προσφέρθηκαν από καθηγητές πανεπιστημίων της Ivy League, όπως το Χάρβαρντ και το Γέιλ, καθώς και διανοούμενοι με παγκόσμια φήμη που έχουν πραγματοποιήσει ομιλίες TED στις ΗΠΑ, για να αναφερθώ σε μόνο μερικές από τις διακρίσεις τους. Ο κύριος στόχος ήταν να αναδείξει το έργο των Ελλήνων ακαδημαϊκών της διασποράς και να εκθέσει τους Έλληνες φοιτητές στα πνευματικά τους επιτεύγματα. Σε μια προσπάθεια αναγνώρισης τέτοιων Ελλήνων ακαδημαϊκών που εργάζονται στο εξωτερικό, άρχισα να καταρτίζω μια λίστα. Η λίστα συνέχισε να αυξάνεται με εκπληκτικό ρυθμό έχοντας φτάσει μέχρι σήμερα πάνω από 150 σε-

λίδες και πάνω από 1.500 ονόματα, αριθμοί που αναμένεται να αυξηθούν. Πέρα από τους αριθμούς, εξίσου εντυπωσιακή ήταν η γεωγραφική κατανομή των ιδρυμάτων για τα οποία εργάζονται συμπεριλαμβανομένων, για παράδειγμα, κάποιων στα πιο απίθανα μέρη όπως στη Σιγκαπούρη και το Χονγκ Κονγκ των οποίων τα πανεπιστήμια κατατάσσονται μεταξύ των καλύτερων στον κόσμο. Το άλλο εντυπωσιακό στοιχείο ήταν ο βαθμός επιτευγμάτων πολλών από αυτούς τους ακαδημαϊκούς, από προέδρους πανεπιστημίων μέχρι τους επικεφαλής τμήματων κορυφαίων πανεπιστημίων, όπως το τμήμα μηχανικής του MIT. Εδώ βρίσκεται το μεγάλο πλεονέκτημα της Ελλάδας, ότι ήταν οι ατμομηχανές για τη Βρετανία τον 18ο αιώνα, ένα συγκριτικό πλεονέκτημα τεράστιας αξίας που περιμένει να αξιοποιηθεί. Όμως, ταυτόχρονα, η παρουσία αυτού του συγκριτικού πλεονεκτήματος σημαίνει μια χαμένη ευκαιρία, τουλάχιστον μέχρι τώρα. Ας κάνουμε ένα άλμα φαντασίας. Τι θα γινόταν αν υπήρχε μία Ένωση Ελλήνων Ακαδημαϊκών της Διασποράς; Πώς θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να αλλάξει την οικονομική πορεία της χώρας; Τρεις ιδέες έρχονται στο μυαλό αμέσως. Πρώτον, ο Σύλλογος θα μπορούσε να διοργανώνει κάθε χρόνο ένα ακαδημαϊκό πολυεπιστημονικό συνέδριο στην Ελλάδα, προκειμένου να φέρει κοντά τα μέλη του με τους συναδέλφους τους σε ελληνικά πανεπιστήμια. Καθηγητές Ελληνικών πανεπιστημίων, έχοντας περιορισμένα κονδύλια έρευνας, θα μπορούσαν να δημιουργήσουν συνεργασίες με μέλη του Συλλόγου, όπως ακαδημαϊκές εκδόσεις που θα βοηθήσουν στην ανύψωση της παγκόσμιας κατάταξης των ελληνικών πανεπιστημίων η οποία σήμερα είναι εξαιρετικά

χαμηλή. Δεύτερον, μια τέτοια ακαδημαϊκή εκδήλωση θα μπορούσε να διευκολύνει τις συνεργασίες μεταξύ δυναμικών τομέων της ελληνικής οικονομίας, όπως φαρμακευτικών και αγροτικών επιχειρήσεων, και τη μεταφορά τεχνογνωσίας μέσω της διοργάνωσης εταιρικών σεμιναρίων. Και, τρίτον, αυτή η πρωτοβουλία θα μπορούσε να εμπνεύσει την δημιουργία περισσότερων προγραμμάτων όπως το Unbound Prometheus που σπανίζουν στην Ελλάδα σε αντίθεση με χώρες όπως η Ιταλία και η Αγγλία. Το όφελος για τους φοιτητές ελληνικών πανεπιστημίων από την έκθεση σε ακαδημαϊκούς τέτοιου επιπέδου είναι προφανές.

Το Ίδρυμα Νιάρχος είναι αξιόπαινο για την έναρξη ενός προγράμματος που στοχεύει να φέρει τους Έλληνες ακαδημαϊκούς της Διασποράς σε επαφή με τους συναδέλφους τους στην Ελλάδα χρηματοδοτώντας επιπλέον τους σε ελληνικά πανεπιστήμια. Ωστόσο, η ιδέα του Συλλόγου ωθεί αυτό το όραμα σε ένα πιο φιλόδοξο επίπεδο, δημιουργώντας έναν πολύ πιο θεσμοθετημένο και αποτελεσματικό αγωγό μεταφοράς γνώσης. Αυτός είναι ένας τομέας στον οποίο η ελληνική κυβέρνηση μπορεί να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο. Αυτή η πρωτοβουλία θα συνιστούσε μια κλασική περίπτωση δημόσιων αγαθών (public goods). Δεν έχει νόημα για ένα άτομο, ανεξάρτητα από τον πλούτο του, να χτίζει ένα νοσοκομείο για να εξασφαλίσει την υγειονομική του περιθαλψη ή έναν αυτοκινητόδρομο για να καλύψει τις ανάγκες μεταφοράς του. Γι' αυτό η κυβέρνηση παίρνει την πρωτοβουλία να προσφέρει τέτοια δημόσια αγαθά. Η έννοια του path dependency στην οικονομική ιστορία δεν συνεπάγεται αναπόφευ-

κτα αποτελέσματα. Η Σιγκαπούρη κατείχε μία ταπεινή εμπορική θέση στη Νότια Ασία για το μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας της. Σήμερα, αυτή η μικροσκοπική πόλη δείχνει τον τρόπο με τον οποίο θα μοιάζει το μέλλον, αν και σε μία εξιδανικευμένη μορφή. Η Νότια Κορέα ήταν μια φτωχή αγροτική κοινωνία σε μεγάλο μέρος της μεταπολεμικής περιόδου προτού γίνει μια τεχνολογική και οικονομική δύναμη. Το ίδιο ισχύει και για τις υπόλοιπες ασιατικές τίγρεις. Όμως τέτοιες τίγρεις υπάρχουν επίσης στην Ευρώπη, με την Ιρλανδία να είναι ένα αξιωματικό παράδειγμα, μια χώρα που λεηλατήθηκε από τη βρετανική οικονομική ελίτ για ένα μεγάλο μέρος της ιστορίας της, σε αντίθεση με το παρόν που το ιρλανδικό κατά κεφαλήν εισόδημα ξεπερνά κατά πολύ το βρετανικό. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, οι αντίστοιχες κυβερνήσεις αυτών των χωρών έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ενίσχυση της οικονομικής ανάπτυξης. Η Ιαπωνία έχει ιδρύσει ένα ολοκληρωμένο υπουργείο υπεύθυνο για την προώθηση της επιστημονικής έρευνας και της βιομηχανικής ανάπτυξης. Η Ιαπωνία, καθώς και άλλα έθνη, συνειδητοποίησαν ότι το Αόρατο Χέρι του Adam Smith ήταν μια παρωχημένη έννοια στο πλαίσιο ενός έντονου Δαρβινιστικού περιβάλλοντος στην παγκόσμια οικονομία. Έπρεπε να αντικατασταθεί από ένα πολύ Ορατό Χέρι, από αποτελεσματικούς κυβερνητικούς φορείς που αφιερώνουν πόρους και δημιουργούν ένα σύνολο κινήτρων σε μια προσπάθεια να κατευθύνουν την οικονομική ανάπτυξη μέσω της μεταφοράς γνώσης.

Μπορεί η Ελλάδα να γίνει η επόμενη τίγρης; Αυτή η δυνατότητα βρίσκεται μπροστά μας. Η πραγματοποίησή της περιορίζεται μόνο από την έλλειψη οράματός μας.